

REVELATIO

DOGMATICA

Colecția **Revelatio** este coordonată de
Otniel-Laurean Vereș

DAVID BENTLEY HART

CA TOȚI SĂ FIE MÂNTUIȚI

Raiul, iadul și mântuirea universală

Traducere din limba engleză de
Alin Vara

Ratio et Revelatio
2023

Colecția **Revelatio** este coordonată de
Otniel-Laurean Vereș

Redactor: Otniel-Laurean Vereș
Coperta: Ana Maria Toader
DTP: Paula Cionca

Tipărit la Print Expert, România

Copyright © Ratio et Revelatio, 2023

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

HART, DAVID BENTLEY

Ca toți să fie mântuiți : raiul, iadul și mântuirea universală /
David Bentley Hart ; trad. din lb. engleză de Alin Vara. - Oradea :
Ratio et Revelatio, 2023

ISBN 978-606-9659-81-6

I. Vara, Alin (trad.)

2

Editura Ratio et Revelatio
Str. Sofiei nr. 3, Oradea, Bihor, România, 410183
e-mail: office@ratioetrevelatio.com

www.ratioetrevelatio.com

CUPRINS

INTRODUCERE	11
PARTEA I:	
PROBLEMA UNUI IAD VEȘNIC	17
ÎNCADRAREA ÎNTREBĂRII	21
PUNEREA LA ÎNDOIALĂ A RĂSPUNSURILOR	43
PARTEA A II-A:	
APOCATASTAZA: PATRU MEDITAȚII	69
PRIMA MEDITAȚIE:	
CINE ESTE DUMNEZEU?	
ÎNȚELESUL MORAL AL DOCTRINEI <i>CREATIO EX NIHILO</i>	73
A DOUA MEDITAȚIE:	
CE ESTE JUDECATA?	
O REFLECȚIE ASUPRA ESHATOLOGIEI BIBLICE	97
A TREIA MEDITAȚIE:	
CE ESTE O PERSOANĂ? O REFLECȚIE ASUPRA CHIPULUI DIVIN	127
A PATRA MEDITAȚIE:	
CE ESTE LIBERTATEA?	
O REFLECȚIE ASUPRA VOINȚEI RAȚIONALE	151
PARTEA A III-A: CE POATE FI CREZUT	185
REMARCI FINALE	189
MULȚUMIRI ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE	199

*Lui Narcis Tașcă,
care mi-a reamintit un lucru
pe care eram în iminent
pericol de a-l uita,
deși era de cea mai mare importanță*

„Dumnezeu, Mântuitorul nostru... vrea ca toți oamenii
să fie mântuiți și să ajungă la cunoașterea adevărului.”

1 Timotei 2:3-4

INTRODUCERE

Au existat „universalisti” creștini – adică creștini care cred că la sfârșit toate persoanele vor fi mântuite și vor fi unite cu Dumnezeu în Cristos – din primele secole ale credinței. De fapt, toate dovezile istorice sugerează că facțiunea universalistă a avut maximul său nivel numeric, cel puțin în raport cu numărul total al credincioșilor, în prima jumătate de mileniu a Bisericii. Augustin din Hippona (354-430 e.n.) numea aceste persoane *miseriordes*, „cei cu inimi milostive”, un epitet care pentru el pare să fi avut o rezonanță defăimătoare (și una care, să fiu sincer, este cu totul inaudibilă pentru mine). În secolele timpurii ei nu erau, în general, o grupare cu totul excentrică. Ei cinsteau aceleași scripturi ca și ceilalți creștini, se rugau în aceleași bazilici, trăiau aceleași vieți sacramentale. Ba chiar credeau în iad, deși nu și în eternitatea acestuia; pentru ei, iadul era focul de purificare descris de apostolul Pavel în capitolul al treilea din 1 Corinteni, asaltul vindecător al iubirii divine implacabile asupra sufletelor încăpățănate, unul care îi va mântui chiar și pe cei care în această viață se vor fi dovedit a fi nedemni de rai, arzând orice rămășiță a faptelor lor ticăloase. La început, universalistii nu au fost în mod neapărat nici măcar o minoritate între credincioși, cel puțin nu pretutindeni. Marele Părinte din secolul al IV-lea, Vasile din Cezareea (c. 329-379), remarcă la un moment dat că, în vremea lui, marea majoritate a fraților lui creștini (cel puțin în lumea creștin-răsăriteană vorbitoare de limba greacă, pe care o cunoștea el) credeau că iadul nu este perpetuu, și că în final toți vor ajunge la mântuire. Se poate ca aceasta să fi fost o hiperbolă din partea lui, dar se poate și să nu fi fost; și chiar dacă ar fi exagerat, nu ar fi putut exagera prea mult, fiindcă altfel remarca ar fi putut suna prostesc pentru contemporanii lui, când de fapt el descriesese situația ca ceva aproape banal în evidența ei. Cu timpul, desigur, în mare măsură ca rezultat al unor clare imperative instituționale, vocile universalistilor aveau să se diminueze până la a ajunge puțin

mai mult decât niște șoapte ascunse pe la periferiile credinței, cu excepția situației din zone mai însorite ale creștinătății (în Biserica siriacă orientală, de pildă). Și poate că abia în secolul al XIX-lea curentul de opinie asupra acestei chestiuni a început, chiar dacă într-o măsură modestă, să se schimbe.

Așadar, mult din ceea ce voi discuta în această carte va suna probabil ca ceva mai degrabă exotic pentru mulți cititori, și poate chiar un pic pervers. Dar aceasta nu ar fi fost valabil în, să zicem, primele patru secole ale Bisericii, mai ales în jumătatea răsăriteană a lumii imperiale romane și a teritoriilor ei învecinate, tocmai pentru că credincioșii acelor vremuri și acelor locuri erau mai apropiați de cultura, limba, cosmologia și așteptările religioase ale epocii apostolice; și, în același timp, imaginația lor nu fusese încă coruptă de secole de teologie scrisă în medii spirituale și intelectuale cu totul străine, și în limbi necunoscute. Deci scopul meu principal în ceea ce va urma este de a încerca să reflectez asupra anumitor chestiuni despre „lucrurile din urmă”, într-un fel care în mod natural m-ar aduce mai aproape de originile obscure ale conceptului creștin de realitate, atunci când cele mai timpurii texte ale Scripturilor creștine erau încă redactate, îngrijite, aranjate și categorisite fie drept canonice, fie drept false. Nădejdea mea este că pot să adopt o poziție cumva „liberă” de mai multe presupoziii ce aparțin moștenirii unor dezvoltări ulterioare din cultura creștină. De fapt, consider acest volum ca, într-un fel, un însoțitor sau o completare ulterioară a aparatului critic al traducerii mele recente a Noului Testament (Yale University Press, 2017). În măsura în care e posibil (și spun acest lucru nu *doar* în speranța creșterii vânzărilor), nădăjduiesc ca cititorul acestei cărți să consulte și introducerea și postfața aceluiași volum, și poate chiar și notele de subsol oferite pentru unele dintre versetele citate aici. Poate că el sau ea ar putea chiar să citească în întregime acea traducere (pot cel puțin să depun mărturie în legătură cu buna credință a traducătorului). Sunt ferm convins că două milenii de tradiție dogmatică au creat în mințile celor mai mulți dintre noi o imagine în mod fundamental derutantă asupra multor afirmații

din Scriptura creștină. Și sper că traducerea mea – prin simplul fapt al restaurării anumitor ambiguități despre care cred că sunt prezente în textele originale – i-ar putea ajuta pe cititorii moderni să înțeleagă cum se face că un număr considerabil de creștini răsăriteni educați din Antichitatea târzie, toți cunoscând Noul Testament în greaca originală, se simțeau pe deplin confortabili cu o interpretare universalistă a limbajului său. Vedeți, eu sunt convins că acei *miseriordes* au fost întotdeauna cei care au înțeles corect narațiunea, în măsura în care este de fapt adevărată. Aceasta nu înseamnă că ei erau în deplin acord unii cu alții, sau că eu sunt în acord perfect cu ei toți în legătură cu fiecare parte a narațiunii. Vreau doar să spun că dacă creștinismul, luat în ansamblu, este într-adevăr un sistem coerent și credibil de credință, atunci înțelegerea universalistă a mesajului său este singura posibilă. Și, cu totul imprudent, spun acest lucru fără nici cea mai mică ezitare sau rezervă.

Recunosc, am un sentiment foarte curios scriind o carte care este împotriva unui corp de opinii atât de puternic statornicite, încât știu că nu pot să mă aștept în mod rezonabil să conving pe nimeni de nimic, în afară poate de propria mea sinceritate. Întreaga întreprindere s-ar putea dovedi în final inutilă. Bănuiesc că cei care au deja o simpatie față de poziția mea vor fi de acord cu argumentul meu în măsura în care ei cred că exprimă bine propria lor viziune, sau ceva apropiat de aceasta, în timp ce cei care nu sunt de acord (tabăra de departe mai numeroasă) fie o vor respinge, fie (dacă sunt niște oameni cu adevărat plictisitori) vor încerca să o combată reafirmând poziția majoritară tradițională în modalități foarte predictibile și foarte uzate. Unii, de pildă, vor pretinde că universalismul contrazice clar limbajul explicit al Scripturii (nu face asta). Alții vor argumenta că universalismul a fost în mod decisiv condamnat ca eretic la al V-lea Conciliu Ecumenic (nu a fost). Cei care sunt mai aventuroși vor încerca să folosească ceea ce cred ei a fi versiuni mai puternice ale aceleiași apărări a ideii iadului veșnic, pe care eu o descriu și o resping în aceste pagini. Cei mai aventuroși dintre toți ar putea încerca să vină cu noi

argumente de-ale lor (ceea ce nu ar fi înțelept). Nu există vreun fel evident de a câștiga acest joc sau măcar de a-i schimba șansele în vreun fel semnificativ. Chiar și așa, vreau să îl joc până la capăt. Și poate că pot să obțin o anumită mângâiere din situația mea. Există ceva măcar eliberator în a ști că probabil am pierdut competiția retorică încă înainte de a începe. Mă scutește de efortul de a simula provizoratul, moderația sau îndoiala judicioasă, în felul ceremonios, elegant și sobru pe care îl așteaptă oamenii în general, și îmi permite în schimb să îmi formulez afirmațiile într-o manieră cât mai lipsită de constrângeri și să văd cât de departe poate fi urmată linia de raționament întruchipată de acestea. Din partea mea, acest lucru ar fi în sine o contribuție de valoare pentru întreaga conversație, chiar dacă în final se va dovedi a fi un eșec răsunător; această carte ar putea oferi partizanilor viziunii dominante măcar o ocazie pentru reflecție onestă, raționament scrupulos și analiză serioasă (și o mulțime de alte virtuți intelectuale învigorante de genul acesta). Chiar dacă va servi doar ca un soi de probă negativă a tradiției – cazul fiind înaintat de un *advocatus diaboli*, în numele unei poziții minoritare excentrice, așteptând pe deplin ca verdictul final să meargă în favoarea celorlalți – poate că va reuși măcar să ajute majoritatea să își clarifice convingerile. Așadar, eu ofer tot ce urmează ca un experiment logic și retoric și îmi doresc doar ca cititorul să fie indulgent pe măsură ce eu voi avansa pe calea raționamentului meu atât cât este posibil. Așteptările legate de efectul acestui raționament sunt limitate. Chiar și așa, dacă din întâmplare cititorul va găsi totuși că vreunul dintre argumente este convingător, vreau doar ca el sau ea să ia în considerare faptul că aceasta s-ar putea datora chiar unui merit intrinsec al argumentului respectiv.

Ar trebui să menționez că aceasta nu este prima expunere a vederilor mele, dar intenționez să fie mai mult sau mai puțin ultima. În experiența mea, această temă are un potențial special de a genera dezbateri circulare, și de a atrage cele mai repetitive argumente. Dar simt că trebuie să ofer o descriere completă a viziunii mele pur și simplu ca un act de politețe față de cei care s-au

ostenit să răspundă afirmațiilor mele din trecut, fără a cunoaște însă întreaga formă a gândirii mele. În iulie 2015, la Universitatea Notre Dame, am ținut o conferință al cărei argument este în mare parte reluat în această carte la prima meditație. La acea vreme, conferința s-a bucurat de multă atenție și continuă să provoace discuții și comentarii în diverse medii. Mulți cititori au urmărit argumentul ei fără dificultate, de obicei aprobându-l, probabil datorită unei predispoziții de-a lor care înclina în favoarea abordării mele generale a acestor teme. Au fost însă și reacții mai puțin entuziaste. În legătură cu acestea, pot să spun cu onestitate că toate s-au bazat pe neînțelegeri – uneori extravagante – în legătură cu tezele principale ale conferinței. Aceasta nu a fost, cred, din pricina faptului că ce am spus în acea zi a fost dificil de urmărit, ci pentru că nu am folosit argumentul convențional pe care mulți critici, destul de rezonabil, îl așteptau, așa că aceștia l-au citit în cuvintele mele pe acela pe care erau pregătiți să îl respingă. În consecință, mi s-a cerut în mod repetat în ultimii ani să răspund unor obiecții față de niște poziții pe care nu le-am adoptat niciodată. Singurul lucru bun pe care îl pot spune despre acest lucru este că, aparent, mi-am perfecționat un ton al vocii care îmi ascunde iritarea în spatele unor nori strălucitori de răbdare prefăcută; și dobândirea unei noi aptitudini sociale este întotdeauna o binecuvântare. Dar altfel, ca să fiu sincer, acesta este exact genul de conversație care face ca plăcerea a până și celei mai încântătoare serate să înceapă să se stingă; adică, serios, de câte ori poți spune „Mă scuzați, cred că mă confundați cu altcineva”, înainte ca cântecul de sirenă al celui care prepară cocktailuri în cealaltă parte a sălii să devină irezistibil, sau până când îți amintești că ai întârziat foarte mult la o întâlnire importantă cu arbustul ornamental în formă de rață din grădină? Deci eu sper că aici, odată prezentat și restul argumentului meu, întrebările pe care le-am ridicat și afirmațiile pe care le-am făcut în acea prezentare de acum câțiva ani să fie atât de clare, încât să nu mai necesite o elaborare ulterioară. Atunci argumentul în ansamblul lui va putea, sper eu, fie să fie acceptat, fie să fie respins sau ignorat, după cum dorește cititorul. Dar pentru mine cel puțin,